

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ОСОБИСТОСТІ ДО САМОСТІЙНОГО ЖИТТЯ ТА ТВОРЧОСТІ

*Роман Олексенко
Мелітополь*

Аналізується потреба в економічній освіті молоді, її сутність і реалізація на сучасному етапі державного будівництва; підкреслено, що сучасна економічна освіта, як загальна, так і професійна, є необхідною умовою формування особистісних і професійних компетенцій людини, необхідних для всебічної самореалізації в умовах глобалізаційних інформаційно-інноваційних тенденцій. При цьому, така освіта має носити не тільки вузькоспеціалізований, але й загальносвітоглядний, особистісно-формувальний характер.

Ключові поняття: людина, освіта, культура, економіка, виробництво, виховання, економічна культура.

Феномен сучасної економічної людини передбачає високий рівень соціально-економічної, громадянської, особистісно-моральної культури і свідомості, що означає необхідність високого рівня економічної освіти і виховання в суспільстві, де забезпечуються ключові основи для формування підприємця новітньої формації. В Україні, як країні перехідного, трансформаційного типу, поки що відбувається лише процес становлення економічної освіти і виховання, необхідних для повноцінного розвитку в масовій та професійній свідомості елементів економічно-підприємницької культури сучасного характеру. Це надзвичайно актуалізує концептуально-теоретичний, філософсько-світоглядний аналіз розвитку в нашій країні економічної освіти і виховання як основних засобів становлення світоглядних засад сучасного підприємця. Зупинимося на цьому більш детально.

У сучасному світі людина будь-якої професії та сфери діяльності має необхідність в достатньо високому рівні економічної освіченості, культури та свідомості, що особливо стосується тих, хто обрав для своєї професійної самореалізації сферу підприємницької діяльності. Соціально-економічна сфера життєдіяльності загальносуспільної системи в глобальному інформаційному світі домінує над іншими, що вимагає відповідної орієнтації людини в цивілізаційному та соціокультурному просторі та формування певного рівня економічних знань, цінностей, орієнтирів і вмінь. «Життєдіяльність людини протікає в соціальному просторі, де вона, як суб'єкт, характеризується, зокрема, і формами включення в економічну діяльність. Розгортання суб'єктності в процесі економічної соціалізації зумовлює формування в людини соціально-економічних настановлень, орієнтацій на певні економічні цінності, професійних знань і навичок, інших психологічних якостей, набутих особистістю при підготовці до економічної діяльності. Від успішності економічної соціалізації залежить активність людини в економічній сфері, її самореалізація протягом усього життя. Актуальність дослідження проблем формування соціально-економічних настановлень визначається необхідністю розкриття ролі суб'єкта в процесі економічної соціалізації особистості, що дасть можливість активізувати розгортання потенцій суб'єкта, від чого залежить успішність самореалізації людини в економічній сфері» [1, 31]. Особливо активною та ефективною економічна соціалізація має бути для тих суспільних суб'єктів, які цілеспрямовано орієнтуються на самореалізацію в рамках певних форм підприємницької активності. Одним із ключових, фундаментальних структурних елементів соціалізації, у тому числі економічної, у сучасному світі є система освіти і виховання, від якісних та кількісних показників якої багато в чому залежить міжнародна конкурентоспроможність національної економіки, а також її внутрішня стабільність, прогресивність, здатність до інноваційного саморозвитку.

Особливо актуальною проблематика економічної освіченості та соціалізованості постає для молоді трансформаційних суспільств, у яких не сформований ціннісно-орієнтаційний, світоглядно-феноменологічний, національно-культурний фундамент для становлення підприємливої особистості в її сучасному цивілізованому розумінні. У зв'язку з цим саме перед системою економічної освіти і виховання постає комплексне завдання підготовки молоді до життя та самореалізації у фінансово-економічному середовищі сучасної світобудови. «Глибокі соціально-економічні зміни в світі, перехід до ринкової

економіки ставлять перед сучасним суспільством важливу педагогічну проблему – сформуванню економічну культуру молоді людини, яка сприятиме здійсненню ефективної економічної діяльності та дозволить оцінювати цю діяльність з позиції не тільки економічної доцільності, а й моральної цінності» [2, 86]. У такій ситуації економічна освіта і виховання постають не лише як професійна необхідність, але й як засіб становлення світоглядно-ціннісних, морально-етичних засад сучасного українського підприємця. «Перехід до ринкової економіки, який вимагає глибоких соціально-економічних змін у державі, висуває перед суспільством важливу педагогічну проблему формування економічної культури молоді, її підготовки до входження в життя за нових умов, значної перебудови змісту шкільної та вищої освіти» [3, 141]. Таким чином, перед українською освітньою спільнотою та широкою громадськістю сьогодні стоїть важливе завдання створення відповідних умов для освітньо-виховної та світоглядно-моральної соціалізації національної молоді в складних економічних умовах функціонування сучасного глобального інформаційного світу.

У цьому аспекті постає важлива проблема, яка потребує концептуально-теоретичного аналізу, а саме: наскільки нагальною є потреба в загальній професійній та економічній освіті людини як суб'єкта ринкових відносин? Відповідь на це питання, на нашу думку, може бути лише однозначною, адже волею історичної долі ми опинилися в соціально-економічній ситуації, коли ринкова економіка диктує свої правила поведінки, а суспільна свідомість знаходиться під значним впливом ідеологем, вироблених тоталітарною машиною командно-адміністративної системи. «Ломка економічного і життєвого укладу співвітчизників йде дуже болісно. Сформована система цінностей радянського способу життя, правил і норм поведінки, традицій і звичаїв господарювання ще залишається діючою і вступає в протиріччя з новими реальними умовами» [4, 42]. Така ситуація нагально вимагає вироблення на загальнонаціональному рівні ефективних механізмів формування нових світоглядно-аксіологічних, професійно-інтелектуальних та творчо-інноваційних основ соціально-економічного, підприємницького менталітету українського населення, особливо молоді. «Ринкові відносини, навіть у зрілих, цивілізованих формах, породжують численні суспільні та особистісні проблеми, до адекватного сприйняття та розв'язання яких необхідно направлено готувати, і особливо, молодь. Саме забезпечення належного рівня життєздатності особистості, уміння орієнтуватись в швидкозмінних умовах дійсності і при цьому зберігати високу толерантність до невизначеності стає актуальним в рамках дослідження економічного аспекту соціалізації особистості» [25, 227]. Ці та інші виклики, що постають перед сучасною людиною, особливо молоді, визначають за необхідне отримання принаймні загальної економічної освіти, а для майбутніх підприємців і професійної. Окрім того, на нашу думку, в світі, що швидко змінюється, особливо в його фінансово-економічному вимірі, існує постійна необхідність збільшувати свою економічну компетентність, навчаючись упродовж життя.

Сучасна економічна освіта, як загальна, так і професійна, є необхідною умовою формування особистісних та професійних компетенцій людини, необхідних для всебічної самореалізації в умовах глобалізаційних інформаційно-інноваційних тенденцій. При цьому, така освіта має носити не тільки вузькоспеціалізований, але й загально-світоглядний, особистісно-формульований характер. «В умовах глобалізації інформаційно-інноваційних тенденцій та створення системи безперервної освіти першочергового значення набуває проблема формування особистості сучасного фахівця, виховання в нього якостей ділової людини, що характеризують можливості особистісного потенціалу в суспільно-громадській, державно-політичній, виробничій сферах. Отже, виникає потреба у переосмисленні та теоретико-методологічному обґрунтуванні процесу підготовки майбутніх фахівців, зокрема, економічного профілю» [5, 176]. Дійсно, економіко-педагогічна спільнота як один з ключових елементів української системи освіти має сьогодні докладати надзвичайних зусиль заради забезпечення методологічної, навчально-виховної, компетентісно-формулової, світоглядно-ціннісної єдності у викладанні дисциплін економічного профілю як для майбутніх фахівців підприємств, так і для спеціалістів в інших сферах професійної діяльності. Учені наголошують, що «в нових соціально-економічних та соціокультурних умовах існування незалежної України освіта в економічній галузі має бути спрямована не тільки на формування певної кількості компетенцій, але й на виховання в майбутніх фахівців прагнення до діяльності в

економічній галузі, формування самостійного дбайливого господаря, який відчуває потребу в особистій економічній культурі, у інноваційному застосуванні знань на практиці, у прагненні до ділового успіху» [6, 49–50]. Таким чином, загальна та професійна економічна освіта сьогодні для будь-якого суспільства, особливо трансформаційного, є ключовим фактором забезпечення його поступального розвитку в рамках загальносвітових глобальних тенденцій. Це, у свою чергу, актуалізує проблему диверсифікації та урізноманітнення форм, методів та організаційних режимів надання громадянам України високоякісних освітніх послуг у сфері економічних наук та навчальних дисциплін.

У країнах з розвинутою формою ринкової економіки економічна освіта, просвітництво, виховання є необхідною умовою та обов'язковим складовим елементом функціонування національної соціально-економічної системи. Високий рівень економічної освіченості, культури та свідомості в таких країнах забезпечується як наявністю економічної реальності сучасного типу, так і розвинутою економічною освітою, тоді як в трансформаційних суспільствах, зокрема в Україні, ці два елемента знаходяться в зародковому стані. «Перехід нашої країни до ринкової економіки висуває актуальну проблему сучасності – формування готовності молоді та студентів до адаптації в умовах соціально-економічного життя, що змінюється. Ця проблема може бути вирішена тільки за умови розвитку у молоді підприємницьких здібностей, які забезпечуватимуть досягнення реальних успіхів в будь-якій області вибраної ними професійної діяльності. Особливості сучасного адаптаційного процесу в Україні обумовлені не тільки глибокою трансформацією всього устрою суспільства, радикальною зміною форм власності, становленням і розвитком ринкових відносин, що визначають якісні зміни в соціально-економічній поведінці людей, але і у високому ступені нестабільності самого середовища, темпи зміни якого далеко не завжди враховують адаптивні можливості населення» [7, 13]. Таким чином, розвиток економічної системи нашого національного суспільства прямо залежить від того, чи в змозі буде українська освітня спільнота виробити адекватні механізми прищеплення молоді високого рівня економічної та підприємницької культури сучасного типу. У той же час і реальні економічні процеси, безумовно, впливають на економічну соціалізацію молоді та на рівень її економічно-підприємницької освіченості та вихованості.

У зв'язку з цим, професійна економічна освіта сьогодні має формуватися у тісному взаємозв'язку з підприємницькою конкретною діяльністю, що забезпечуватиме повноціннішу соціалізацію підприємливої молоді в умовах надшвидких змін в соціально-економічному житті трансформаційного суспільства глобалізаційної доби. «Одним із важливих аспектів теорії формування і розвитку економічних знань, що, власне, і вказує на їх зміст, є професійна підготовка. Саме вона є однією з головних ланок побудови ефективної системи економічної освіти особистості. Економічна освіта дозволяє виявити певний рівень забезпечення особистості знаннями, необхідними для формування морально-економічних рис студента, підготовки його до навчально-пізнавальної та господарсько-побутової діяльності» [8, 56]. Надалі ж саме від креативно-інноваційних здатностей самої особистості безпосередньо залежатиме успішність її професійної підприємницької активності. В той же час, необхідно чітко усвідомлювати, що саме освіта, в тому числі загальна та професійна економічна, покликана розвивати в людині перетворююче ставлення до дійсності, креативне відношення до буденної та професійної самореалізації, що є необхідною умовою і для ведення успішної підприємницької діяльності в умовах розвитку ринкової економіки.

Таким чином, в умовах становлення молоді ринкової економіки, коли загальносвітові, глобальні тенденції диктуються на основі знанневих принципів, концептуально-теоретичний аналіз національної системи освіти є надзвичайно актуальним. У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне зупинитися на аналізі сучасного стану та головних суперечностей економічної освіти в Україні. Соціальні зміни, що відбулися в нашій країні, зумовлюють значні перспективи у житті українського народу, переоцінку й оновлення всіх сфер його діяльності, в тому числі науки, освіти і культури. Одним із головних напрямків такого оновлення є пошук нових засобів формування кваліфікованих фахівців для всіх галузей і, в першу чергу, спеціалістів з економіки, які будуть здатні в найближчому майбутньому організувати та здійснити такі економіко-соціальні перетворення, що дозволять молодій незалежній Україні стати в один ряд із розвинутими

європейськими державами. «На сучасному етапі вищі навчальні заклади, які готують економістів, повинні ще ретельніше розв'язувати актуальні завдання дальшого поліпшення їхньої професійної підготовки, зосереджувати свої зусилля на вдосконаленні змісту освіти, впровадженні в навчальний процес нових, більш ефективних методів, форм і засобів організації навчання, на формуванні в майбутніх спеціалістів активного творчого ставлення до економічної діяльності. Нагальне зростання вимог до підготовки економістів-спеціалістів, які будуть відповідати перед народом за визнання держави в цивілізованому світі, продиктоване самим часом» [9, 175]. Звідси, існує нагальна необхідність світоглядно-ціннісного, науково-методичного, інструментально-інноваційного поліпшення стану економічної освіти в нашій країні, а також подолання ключових суперечностей в її структурі, які, на нашу думку, виникають насамперед через невідповідність об'єктивної економічної реальності, що наявна в Україні, та провідних теоретичних розробок підприємницької діяльності в умовах ринкової економіки та глобального світорозвитку.

Розвинуті європейські та північноамериканські країни, розвиваючи сучасні форми ринково-економічних відносин, здійснювали це в гармонійному зв'язку з новітніми досягненнями економічної науки і освіти, що сприяло формуванню інноваційно-креативного типу підприємницького мислення. Відсутність такого типу мислення в трансформаційних посткомуністичних країнах сьогодні має компенсуватися навздоганяльними темпами розвитку економічної освіти. Однак сучасна ситуація засвідчує нездатність учасників ринку менеджмент-освіти – університетів і бізнес-шкіл – забезпечити потребу бізнесу у відповідних фахівцях. Особливо це стосується підготовки фахівців, які повинні вирішувати завдання на стику інформаційних технологій із менеджментом, економікою, фінансами, кадрами, готових до роботи в галузях нової економіки. Серед таких потрібних та водночас недостатньо представлених на ринку праці спеціальностей – бізнес-аналітика, управління інформаційними ресурсами підприємства, організація інформаційних систем тощо. Слід зазначити, що загальними недоліками сучасної української економічної освіти, які потребують негайного втручання, є такі:

- відсутність довготривалих традицій вивчення менеджменту;
- відірваність від реальних потреб економічної діяльності;
- недостатній рівень підготовки фахівців щодо володіння методами економіко-математичного аналізу;
- неврахування вимог ринку праці при підготовці фахівців економічного напрямку;
- низька середня якість підготовки студентів;
- невідповідність світовому рівню підготовки фахівців у переважній більшості ВНЗ [10, 131].

Як бачимо, у стані сучасної економічної освіти в нашій країні існує ще достатньо багато дисфункціональних та суперечливих явищ, фундаментальними причинами чого, на нашу думку, є як недостатня ідейно-принципова та науково-методична сформованість самої української економічної освіти, так і невідповідність реально-об'єктивних форм економічно-підприємницької дійсності України тим ринково-економічним реаліям, на які орієнтується західна економічна освіта і наука, а також підприємницька інноваційно-професійна сфера.

Ще однією важливою суперечністю сучасної української економічної освіти є її намагання використовувати інноваційно-гуманістичні методи для формування сильної особистості підприємця тоді, як реальні умови «нецивілізованого» ринку в нашій державі вимагають від підприємця не стільки знань, вмінь та високої моралі, скільки здатності, викручуючись, пристосовуватись до корупційного економіко-державного середовища. Ця суперечність може вирішуватись виключно за умов реформування і становлення національної ринкової економіки, коли знадобиться дійсно сучасний суб'єкт підприємницької та соціокультурної активності. «Ринкова економіка сучасної України потребує такого суб'єкта економічних відносин, у якого б особистісні риси узгоджувались з принципами лібералізації виробництва, фінансів, пріоритету приватної власності» [11, 211]. Саме на основі таких цінностей та орієнтирів, з нашої точки зору, долати згадані вище суперечності національної економічної освіти, а також сприяти активнішій та креативнішій соціалізації української молоді до нових економічно-підприємницьких реалій. «Економічна соціалізація особистості розглядається як процес входження підрастаючої людини в економічну сферу суспільства, як формування у неї

економічного мислення, як процес інтеріоризації нової реальності, що включає пізнання економічної дійсності, засвоєння економічних знань, набуття навичок економічної поведінки. В ході його відбувається процес формування і розвитку певного типу особистості у відповідності з потребами і вимогами соціально-економічної сфери суспільства» [12, 7]. Враховуючи це, в структурі економічної освіти, як загальної, так і професійно-підприємницької, необхідно передбачати змістовні елементи, спрямовані на світоглядно-ціннісну та компетентнісну підготовку молоді до економічних реалій трансформаційного суспільства, а також на підготовку майбутніх підприємців до компетентного подолання суперечностей, в такому суспільстві наявних.

Зрештою, саме освіта є суспільною підсистемою, в якій в найактивніший та найадекватніший спосіб долається невідповідність між сферою знання і цінностей та об'єктивно-реальними умовами. Саме на економічну освіту сьогодні в нашій країні покладається завдання виховання не лише професіоналів-підприємців, але й людей з високими особистісно-духовними, творчо-вольовими здатностями. У контексті теорії людського капіталу освіта розглядається як підготовка людей до трудової реалізації, тому перевага віддається предметам, які передбачають професійне становлення особистості. Разом з професійними предметами важливого значення набувають гуманітарні дисципліни як засіб глибшого розуміння природних і соціальних явищ, місця людини в житті, їх спілкування, врахування особливостей емоційного, психічного і т.п. стану. Саме на потенціал подолання через економічну освіту і просвітництво розриву між усвідомлено бажаною дійсністю та наявною об'єктивною реальністю покладається багато сподівань, адже саме від цього залежить здатність майбутніх поколінь до активно-творчої, креативно-інноваційної самореалізації в економіко-підприємницькій та управлінській сфері.

Література:

1. Білоконь І. В. Проблеми формування соціально-економічних настановлень молоді як суб'єкта соціалізації / І. В. Білоконь // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Т. 11, ч. 1. – К., 2009. – С. 31–39.
2. Коваленко О. В. Економічна культура як складова підготовки висококваліфікованих фахівців у ВНЗ / О. В. Коваленко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки). – 2011. – № 13 (224), липень, ч. 1. – С. 86–91.
3. Гридасова Н. Місце і роль економічної культури у структурі загальної культури особистості / Наталія Гридасова // Молодь і ринок : щомісячний науково-педагогічний журнал. – 2011. – № 2 (73), лютий. – С. 141–145.
4. Козлова Е. В. Психологические основы экономической социализации: учебное пособие / Е. В. Козлова. – Великий Новгород : НовГУ им. Ярослава Мудрого, 2004. – 160 с.
5. Горбуліч І. О. Формування готовності до ділового спілкування у майбутніх маркетологів / І. О. Горбуліч // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки). – 2011. – № 15 (226), серпень, ч. 2. – С. 176–182.
6. Гіптерс З. Виховання діловитості і творчості майбутніх фахівців економічного профілю / З. Гіптерс // Рідна школа. – 2005. – № 12. – С. 49–52.
7. Філіпенко А. В. Готовність молоді до підприємницької діяльності як філософсько-педагогічна проблема / А. В. Філіпенко // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2009. – Вип. 3. – С. 13–19.
8. Лапіна Т. Формування економічного мислення у студентів-фахівців економічного профілю / Тетяна Лапіна // Нова педагогічна думка : науково-методичний журнал. – 2011. – № 1. – С. 55–58.
9. Левицька Н. С. Дослідження економічної соціалізації особистості в зарубіжній та вітчизняній літературі / Н. С. Левицька // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Т. 13, ч. 3. – К., 2011. – С. 226–233.
10. Куклін О. В. Становлення системи економічної освіти в Україні у контексті Болонського процесу / О. В. Куклін // Вісник Черкаського університету: науковий журнал. Серія: Педагогічні науки. – Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – Вип. 120. – С. 127–133.

11. Лавренко О. В. Економічні настановлення як чинник становлення суб'єкта економічної соціалізації / О. В. Лавренко // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Т. 13, ч. 3. – К., 2011. – С. 211–219.

12. Економічна соціалізація молоді: соціально-психологічний аспект / заг. ред. В. В. Москаленко. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2008. – 336 с.

Анализируется потребность в экономическом образовании молодежи, ее сущность и реализация на современном этапе государственного строительства; подчеркнуто, что современная экономическая наука, как общая, так и профессиональная, является необходимым условием формирования личностных и профессиональных компетенций человека, необходимых для всесторонней самореализации в условиях глобализационных информационно-инновационных тенденций. При этом, такое образование должно носить не только узкоспециализированный, но и общемировоззренческих, личностно формирующий характер.

Ключевые понятия: человек, образование, культура, экономика, производство, воспитания, экономическая культура